

ETO: 894.511-312.9-312.9 KRÚDY

CONFERENCE PAPER

A PURGATÓRIUM CÍMŰ SZINDBÁD-REGÉNY METAFÓRIKUS JELENTÉSE

Juhász Erzsébet

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1986. december 11.

Ha leegyszerűsítve akarnánk számot adni arról, hogy miről is szól Krúdy *Purgatórium* című regénye, azt mondhatnánk: Szindbád gyógyulásának történetét foglalja magában. Ez azonban nem egészen pontos, mert ugyanúgy állíthatnánk – okkal s joggal –, hogy egy haldoklástörténetről van szó benne, sőt épelméjűség és örület, álom és valóság, őszinteség és hazugság elválaszthatatlan kettősségéről is szól ez a mű. Mindezek az eldönthetetlenlések a felsorolt ellentétpárok jelentésegütteseinek elemzése révén tárulnak fel, Elemzésük-értelmezésük a regény metaforikus jelentésére is rávilágít.

A *Purgatórium*, mint tudjuk, a Szindbád novella- és regényciklus körébe tartozik, méghozzá egészének zárórésze. Dolgozatunkat az elbeszélő Szindbád alakjának elemzésével kell kezdenünk. Ismeretes, hogy a Szindbád-novellák és -regények nem folyamatos egymásutánban születtek, Krúdy kisebb-nagyobb megszakításokkal írta őket. Így az első, 1911-ben keletkezett Szindbád novellákat követően 1912-ben, majd 1915-ben, 1924-ben és 1925-ben, valamint 1929 és 1933 között tér újra meg újra vissza alakjához. A *Purgatórium* Szindbádja tehát semmiképp sem függetleníthető a ciklus előzetes darabjaiban szereplő Szindbádtól, noha jellemének sokfélesége mondható egyik legjellemzőbb sajátosságának. Szauder Józsefet idézve: "Szindbád (...) különös, ellentétes vonásokból összetett figura: cinikus különc, csupa szív ember, szerelmet unó és mindig csak szerelmes, kalandot és otthoni meleget egyformán élvező és otthagyo nyugtalan lélek", de hadd folytassam tovább az idézetet: "e vonásait nem magyarázhatjuk az emléke, múltba, álomba feledkező világ ironikus bemutatásával s a cselekményesség, elemző, boncoló módszer feladásával. Ezúttal azoknak a – novellabeli – tipikus magatartások összességéről van szó, amelyek mélyén egy-egy életérzés dominált." (Szauder József: *A romantika útján*, Bpest, Szépirodalmi könyvkiadó, 1961. 391. o.) Ugyancsak Szauder József beszél Szindbádról, mint "egy magatartássá dermedt s csak az emlékezésben újjáéledő jelképről", mely "múltjával együtt él",

azaz "jelene éppen a múlt, pontosabban a jelen s a múlt azonossága". (i. m. 379 o.)

Mínthogy dolgozatunk témája a *Purgatórium* c. regény, így Szindbádnak csak azokra a vonásaira következtetünk röviden vissza, amelyek jelleme sokfélesége, jelkép-volta ellenére ebbe az utolsó Szindbádműbe is átörökítődték. Tekintettel arra, hogy a *Purgatórium* élet-halál küzdelemnek is felfogható, elsősorban a halál-motívum ismétlődő felbukkanására utalunk vissza. A halál a betegséggel együtt már az 1911-ben íródott Szindbád novellákban is szerepel. A *Duna mentén* c. novella például így kezdődik: "Szindbád egyszer magányosan, barát nélkül élt egy kis faluban a Duna mentén, és megbomlott agyvelejét, zúgva kalapálgató szívét gyógyíttatta." Vagy a *Szindbád álma* címűben: "Felébredt, és az álmoképbeli nők úgy tünedeztek el a félhomályban, mint a lámpás fénye, amelyet téli estén víz keresztül a havas udvaron a gazdasszony. Még itt-ott, egy falon vagy szalmakazal oldalán megjelenik a lámpás bolygó fénye; egy-egy barna nőcske alakja hintázik a sötétség habjain, aztán a legutolsó, egy fényesszemű, tollaskalapú is eltűnik a messzeségbe – Szindbád egyedül marad a szívfájásával. És nemsokára ezután bizonyosan kezdi érezni, hogy most mindjárt, talán egy óra múlva meg fog halni." Majd halálának rövid bejelentése után, jellegzetes szecessziós fordulatként olvashatjuk: "Szindbád fagyöngy lett." A tizes évek Szindbád-novelláiban felbukkanó halál-motívum azonban lényegileg különbözik a *Purgatóriumban* fenyegető haláltól. Az előbbiekre, Bori Imre összefoglalását idézve, az jellemző, hogy itt: Nem epikusan elmondható események, hanem *lelki szenzációk* novellái születnek (tehát) meg - ott a gondolatnak és a valóságosnak a határterületén. Krúdy hőse, alakmása segítségével, a lélek diktátumaiban éli meg a világot, s ha van, aminek engedelmeskedik képzelete, az elsősorban szeszélyének szecessziója." (Bori Imre: *Krúdy Gyula*, Forum, Újvidék, 1978.62. o.) Hogy bizonyos összefüggéseket mégis feltételezzünk közöttük, azt arra alapozzuk mindennek előtt, hogy az egyes visszatérő motívumok a terjedelmes ciklus egészén belül éppoly átváltozáson mennek keresztül a végkifejletnek tekinthető *Purgatóriumig*, mint ami Szindbád alakjára is jellemző. Sőt megkockáztatunk egy olyan föltevést is, hogy a preraffaelita-szecessziós Szindbádtól az utolsó Szindbád műig a tobzódó játékosság átalakulásának hasonló folyamata játszódik le a végső gondolati és stílári elkomorulásig-szigorodásig, mint például Kosztolányi esetében az *Egy szegény kisgyermek panaszai* című korai verseskötetétől az utolsó, Halotti beszéd s a hozzá hasonló nagy verseiig.

Visszatérve a halál-motívum nyomkövetéséhez, elmondható, hogy az 1915-ben írt Szindbád-novellákban fordul elő a leggyakrabban, de itt nem fenyegető halálként szerepel. Ezekben a novellákban Szindbád halott, pontosabban visszajáró *kisértet*. Kisértet Szindbád szerepel például az *Éji látogató* c. novellában: Szindbád egy őszi napon elhagyá a kriptát, ahová saját akaratából elhelyezkedett, midőn önkezüleg vetett véget életének." Vagy *Az Ecetfák* pirulása címűben, "Szeszélye szecessziójának" teljes pompájában: "És halála után egy őszi napon visszatért abba a házba, a csendes vízivárosban,

mintha tegnap ment volna el, a kakas a helyén vigyázott, és az ecetfák várakozólag állongtak piros díszükben, mint megannyi udvari testőrök, nem-sokára erre jön egy öreg hercegi pár, és lehajtott fővel továbbmegy." De idézhetnénk még a *Vörös ökör* című novella oly jellegzetes sóhaját, mely a legközelebb áll a *Purgatórium* ambivalens élet- (és halál-) szemléletéhez: "Élet – gondolta Szindbád. – Ledér, szent és megunt élet! Mily jó volna visszamenni beléd!"

A múltba való "elutazást", a múlt idők felidézését-főlelevenítését az író valamennyi méltatójával egybehangzóan Szindbád létezésének fő mozgatórugójaként tartjuk számon. Kiegészítve ennek a múlt és jelen idő-viszonynak a természetrajzát azzal a dimenzióval, amelyet Szauder József a következőképpen határoz meg: "Krúdy Szindbádja az a hős, akinek a jelene, mint felszíni látszat, a mögötte fokozatosan felgyűlő sugarakban – a múlt fényeiben – porlik szét, mintha a jelenvaló élet tartalmát-igazolását, megváltását! – csak annak a múltnak spontán felszakadása és újjáéledése hozná el, amely csupán beledermedt a jelen gesztusaiba, érzelmeibe vagy tárgyaiba, onnan bármikor kiszabadítható." De – teszi fel a kérdést Szauder – tartalom-e, igazolás, megváltás-e a jelen – a felszín, a látszat – részére az, amit mélyebb, feledésbe hullott rétegeiből fel lehet bűvölni? Inkább a reménytelen, lezárt égboltú, megmászhatatlan világ törvénye tűnik ki belőle, a teljes illúziótlanság parancsa, hiszen a múlt, mely feltámad, s megigézi a jelent is, távolból irányított automatává téve az egyént, maga sem különb, szebb, igazabb a jelennél..." (Szauder József, i. m.377. o.)

Ha elfogadjuk (marpedig el kell fogadnunk), hogy Szindbád valamennyi utazása valóságos utazás helyett az utazás illúziója csupán, beleértve ebbe azt is, hogy az utazást eleve nem szó szerinti értelemben fogjuk fel, hanem allegóriaként – még így is szembeötlő az a különbség, mely a Szindbád-novellákat és regényeket a *Purgatóriumban* is meglevő allegorikus utazástól élesen megkülönbözteti. Ha az emlékezést a múltba való utazással fogjuk fel, s lényege szerint így ragadható meg, akkor arra is fel kell figyelünk, hogy a *Purgatóriumban* ez az emlékezés önmaga ellentétébe csap át: *emlékezet-kihagyássá* lesz. Szindbádot ugyanis "lelki katasztrófája, tökéletes megnyomordása" idején az a kínzó érzés gyötri, hogy kiesett az emlékezetéből bizonyos időszak, amelyben fogalma sincs, mi mindent követhetett el. "Bárcsak tudnám végre – olvashatjuk a *Különös betegápolók* c. fejezetben –, hogy mit csináltam e szörnyű napokban! – mormogtam magamban olyan fogcsikorgatva, hogy a fogaim megfájdultak, sőt az állkapcsom is." Vagy: "...a haldokló már csak abból a szempontból tengette-lengette életét, hogy megtudhassa, mit követett el eszméletlen napjaiban, mivel vádolja őt az ügyészség..." – így *A szerelem eljön a szörnyetegek közé is* c. fejezetben. Minthogy azonban az emlékezetkihagyás okozta úr, a semmit nem lehet beutazni, a *Purgatóriumban* az emlékezés, a múltbautazás a bomlott ész hallucinációinak, vízióinak, kényszerképzetekének térségében játszódik le; az "utazás" a téboly tartományában megy végbe. Mielőtt azonban ennek az utazásnak a mibenlétét megkísérelnénk elemezni, felhívánk a figyelmet még egy

összefüggésre. Úgy tűnik ugyanis, hogy bizonyos szálak a kísértet-Szindbád misztikus történeteit is hozzákapcsolják a *Purgatóriumban* ábrázolt-megjelenített tébolyhoz mint a beutazásra egyedül megadott térséghez. A kísértet-Szindbádnak az élőkhöz való elutazásairól, hazalátogatásáról, visszajárásairól szóló novellákban ugyanis a történet tere – bármennyire is misztikusan vagy fantasztikusan hat – külső, ténylegesen adott térként nyer ábrázolást, míg a *Purgatóriumban* a "történet tere a szereplő állapotának kivetítődése" – belső tér tehát; a kísértet-Szindbád hazajárása még inkább csak kuriózum, a *Purgatórium* Szindbádja számára viszont a kísértet-lét téboly formájában már belsővé átlényegült élménye annak az írói tudásnak és tapasztalatnak, amely valahol mégiscsak egy töről fakad.

A *Purgatórium* elbeszélője egyes szám első személyben és szubjektív hangnemben ad számot az eseményekről, illetőleg a vele megtörténteokről. A továbbiakban azt kívánjuk elemezni-körüljárni, melyek azok az elbeszélőre jellemző sajátosságok, amelyek eredményeképpen lényegtelen mellékkörülmennyé törpül az a tény, hogy Krúdy a dokumentumok és föltevések alapján számos önéletrajzi elemet épített bele regényébe, minthogy mindennek ellenére nem "regényesített" önéletrajzi dokumentumként olvassuk e művet, hanem olyan regényként, amelyben a benne megteremtődő metafórikus szintnek köszönhetően a késői, a beért (halálra-ért) Krúdy egész életérzésére és világlátására is fény derül. Annak az átváltozásnak, amely a Szindbád-novellák és -regények előbbi darabjait a *Purgatóriumtól* oly élesen különválasztja – amiért tényleges metamorfózisról beszélhetünk a *Purgatórium* Szindbádja esetében – ebben az értelemben van kivételes jelentősége.

A *Purgatórium* elbeszélője, mint mondtuk, szubjektív hangnemben mondja el az eseményeket. Ehhez járul döntő mozzanatként az, hogy ez az elbeszélői én kettős, azaz hasdt én. Egyfelől a megbomlott én fantazmagóriáit beszéli el, másrészt viszont ezeket a kényszerképzeteket utólag nemegyszer korrigálva, a ténylegesen megtörténteokről beszél. Ez a kettősség azonban szinte sohasem választható egyértelműen külön egymástól, folyamatosan bejátszának egymásba, kiegészítik egymást, mert mindaz, amiről szó van, nem a józan és a megbomlott én dilemmája, hanem alapvetően adott kettősség, eldönthetetlenség. Föltehetően a kettősségek egymásba villódzásának köszönhetően a mű metaforikus szintjének megteremtődése.

A regényben mindenekelőtt adva van a betegek és egészségesek el-lentétpárja. Minthogy egyetlen elsőszemélyű elbeszélő ad számot a mű összes külső és belső történéseiről, ez az elbeszélői én lényegében nemcsak egészséges és beteg énre hasad, hanem ugyanaz az egymásbajátszó kettősség jellemzi akkor is, amikor a többiekéről beszél. Az azonban nem egyszer eldönthetetlen, vajon melyik én számol be róluk, az egészséges-e vagy a bomlott. Tény azonban, hogy ennek a megítélhetetlenségnek az eredménye, hogy számtalan helyzetben az egészségesek világát bolondabbnak érezzük, mint a bomlott ész tévútra csúszott megfigyeléseit és következtetéseit. Ezt a hatást az író talán mindenekelőtt azzal éri el, hogy noha azt ígéri, hogy olyan "szárazon" fogja elmondani "élettörténetének egy részletét, mint egy

statisztikai jelentést", ez a szárazság mégsem így jut érvényre. Arról van ugyanis szó, hogy a külvilágra vonatkozó észrevételeinek, megfigyeléseinek elbeszéléseiben ez a szárazság úgy nyilvánul meg, hogy a bábszerút, a gépiest, a nevetségest, az eszméletlent emeli ki. Hadd jegyezzük meg: nem új keletű írói eljárás ez Krúdynál; ahogyan Bori Imre figyelmeztet rá: "A tizes évek második felében a tárgy-egyén lép fel Krúdy művészi életszinpadára." (i. m. 124. o.)

A külvilág egyik megtestesítője a doktor Cipésznek nevezett elmeorvos, akit így ír le: "Kedves szerkezetei közé tartozott az éneklő gramafon és az éneklő rádió, mégpedig egyszerre - amit úgy képzeltem el, hogy a főorvos egyik fülére a rádió kagylóját helyezi, a másik fülét a gramafon tölcserére hajtja... Ezen kívül voltak ébresztő órái, madárfüttyös sípjai, különböző hangú csengői és rézmozsarai, amelyeket nagy passzióval megszólaltatott, amikor fetrengtem kínomban." Eldönthetetlen, hogy a bomlott vagy az egészséges én gyanújaként értelmezzük-e az említett doktorra vonatkozóan a következőket: "... haragban voltam vele, nagyon kefélt arcával, feltűnő kézmozdulataival, nyugtalanító viselkedésével, amelyet nem tarthattam megbízhatónak egy orvos részéről, aki az élet és halál ura... Elmeorvos volt. Hátha őt is utolérte az elmeorvosok gyakori betegsége? Talán titokban megőrült? Hasonló tárgy-egyénekként ad számot az elbeszélő azokról a betegekről, "akik a szanatórium szép parkjában, bizonyosan csodaszép parkjában mutatkozva töltik életüket, bágyadt kis, képzelt és dédelgetett betegekkel garnírozott életüket", akik úgy viselkednek "a szanatórium borzalmasan szép parkjában, mintha a műkertész ültette volna őket növényeivel együtt".

Az idézett esetekben az irónikus hangnem jobbra csak lappangva van jelen, a "külvilág" többi képviselőjének esetében viszont már egyértelmű, sőt döntő láttatásmódként érvényesül. Ez a metsző irónia jut érvényre az ápolók szerepeltetése során, s a "veresnek" elnevezett főorvos esetében is. "A veresnek kék szeme volt – olvashatjuk *A veres megjelenése* c. fejezetben –, és mindig nevetett, mint a nagyon okos embereké, akik tán mindent tudnak a világon, mert a veresről fel lehetett tételezni, hogy az orvosi tudomány kímélyítése szempontjából már egyszer-kétszer meg is halt, hogy a maga személyén, így a legnagyobb megbízhatósággal: kipróbálja a halál titokteljes pillanatait, lelki és testi érzéseit – de mindig gondoskodott arról, hogy vissza is jöhessen a földre, mielőtt valóban a másvilágra menne. Csak éppen az utat akarta jól kiismerni odáig, hogy mindent tudjon azoknak a megmentéséért, akiket komolyan szeretett a betegek közül." Vagy ugyanebben a fejezetben a betegeket az egészségesektől alapvetően elválasztó különbség tagadásából támadó általánosabb érvényű iróniaként: "A haláltól nem kell félni, minden bizonnyal én is meghalok – mondta egyszerűen a veres, és szeme úgy ragyogott, mint a legtavasziabb égboltozat, amely valaha a földön járt." Ha azonban jobban megfigyeljük az idézett részleteket, az ötlük szemünkbe, hogy itt már valójában nem is a metszően irónikus hangnemet érezzük igazán

hangsúlyosnak, hanem azt az életérzést és világlátást, amelyből táplálkozik: a teljes ábrándtalanságot.

A *Purgatórium* talán mindenekelőtt annak köszönhetően foglal magában önmagán túli jelenségeket, hogy az elbeszélő én épelméjűség és örület közötti hányódása oly mély és megrendítően hiteles ábrázolást nyer benne. Kövessük nyomon – mintegy mesterségesen különválasztva – a "bomlott agyvelő" megnyilatkozási formáit. Egyike ezeknek a képzelt szerelem. S itt, rövid kitérőben megint csak vissza kell utalnunk a Szindbád novella- és regényciklus előző darabjaira, amelyeknek mindegyikében központi szerepet játszott a szerelem, s ha főszerepet nem is játszott, de valamiképpen tartalmazta ezt az élményt. A szerelem, különösen a tizes évek Szindbád-novelláiban, úgy tűnik fel, mint a teljességigény egyedül lehetséges megélmődjéje. Tágabban, "lelki szanzációként" értelmezve ezt a tényt, ahogyan Bori Imre írja erre vonatkozóan: "Az ember szeme elől eltűnő valóság problémájával áll szemben az író, amikor hősét és alakmását a lelki szanzációk keresésére indítja, s arra ösztönzi, hogy ami még birtokuk, tehát ami még megmaradt a 'valóságból' (...), annak segítségével új életképeket teremtsenek, s mintegy visszapereljék a valóság teljességének illúzióját. Mondanunk sem kell: egy lírai költői evokáció erejéig sikerül csupán. Ezért szólnak a Szindbád-novellák egyszerre a vágyról és realizálásának lehetőségéről." (i.m. 65. o.) A Szindbád-ciklus minden egyes szerelmi szituációja ironikus végkicsengésű. Ironikus, mert az élmény örök átmenetisége, mulandósága, valójában: megélhetlensége fogalmazódik meg bennük, s önironikusan, mert a vágy szüntelenül újratерemődik, mit sem okulva a vereségből. A szerelemvágy a *Purgatórium* szélsőséges körülményei között is felébred, mégis alapvetően különbözik még a leggroteszkebb (például az 1925-ben íródott) szerelemábrázolásoktól és értelmezésektől is. Gyöngyi és Fischerin, die Kleine alakjában a bomlott agy hallucinációjaként tűnik fel. Fischerin, die Kleineről mondja az elbeszélő: Hát eljött a legzavarodottabb, legfurcsább, legérthetlenebb azok közül, akiket ismerni szerencsém volt. Csak gyerekeire való állandó hivatkozással lehetett őt visszatartani attól jó darab ideig (egy vagy két évig), hogy meg ne öljön engem és magát, mert a teljes egyesülést csak így tudta elképzelni." Túl a hallucinációs élményeken, az elbeszélő épelméjű énjének ez a közbeékkelt magyarázata, kiegészítése megint csak azt az irónián túli ábrándtalanságot érzékelteti, amely a ciklus előző darabjaiban idegen volt az írótól. A másik *Purgatórium*-beli szerelemélményt a Madám képzelt szerelméből táplálkozó viszonszerelem testesíti meg, melynek csúcsa a következő néhány mondat: "- Nagyon sajnálom szegényt, oly türelmesen fekszik az ágyban, mint gyerek.

Ezen aztán elgondolkodhattam egész éjszaka...

Andalító gondolat volt azt hinni, hogy nekem szolt."

A képzelődés, remény, vágy, tévhit, kényszerképzet és minden ténylegesen megélhetőnek a teljes képtelensége, mindenkori illuzórikussága benne van ebben az apró helyzetképben. Úgy tűnik, Szindbád szerelemélményét ez a néhány mondat fogalmazza meg a maga végső lecsupasztatottságában.

Azokra a további fejezetekre is, amelyek a "bomlott ész" működéséről adnak számot, egyaránt jellemző a tisztánlátás és a képzelgés közötti ideodavillódzás. A macskák, a kutyák és a lovasrendőrség "merényletének" esetében mindig megtaláljuk a realitás magvát. Minden esetben önnön fenyegetettségét túlozza el az elbeszélő, ám ugyanakkor, anélkül, hogy közvetlenül szót ejtene róla, a külvilág, a többiek terhes, elviselhetetlen voltáról ad számot. A szanatórium dísnövényekre emlékeztető dísz-betegei jót mulatnak a kellemetlen eseten, hogy a halállal viaskodó Szindbádnak egy macska ugrik az arcába, a kutyaviadal elbeszélésekor nemcsak az elbeszélőnek a betegségében kiéleződött érzékeny hallásáról veszünk tudomást, de arról az abszurdumról is, hogy a világban vannak hisztériás öreg bárónők, akik kutyát tartanak, mert nincs jobb dolguk. Ezek a részletek a semmitmondó, haszontalan életek sokaságát is felvillantják, a kockázatnélküliség langymelegét, növényi közönyét, sőt eszméletlenségét. Szindbád viszolygása, sőt írtózása a többiektől így válik önmagán túlmutatóvá, hiszen a többiek a külvilágot jelentik kicsiben, s ez a világ kisszerű, nevetséges és terhes. A többiekkel szemben az elbeszélő testi-lelki megszenvedettsége, elesettsége még a maga hiábavalóságában is a lehető legnagyobb értéket jeleníti meg. Ez a szenvedés kényszerképzet és valóság keveredésének formájában csúcsosodik ki, épp túlfokozott megéltéje folytán a Lovasrendőrség merénylete c. fejezetben: "Feküdtem a pápaszemmes rendőr tekintete előtt macskával harcolva, feküdtem a virágkereskedő kutyája előtt, akitől fohászokodva kértem, hagyná abba a bömbölést, feküdtem Karvalyi úr előtt, hogy mentsen meg titkaitól... Amikor a pesti lovasrendőrök kezdtek rohamozni a kikövezett Aréna úton, amely felé ablakaim nyíltak. No most a lovasrendőrök elé kell feküdnöm, hogy megkegyelmezzenek." Hogy a fenyegetettség mennyire túlnő a "bomlott ész" hallucinációs kényszerképzetein, arról az elbeszélő utólagos korrekciója tesz tanúbizonyságot. Érdemes mindkettőt idéznünk: "No, most mindjárt meghalok – olvashatjuk a megjelenített élményt –, amint az első lovasrendőr beugrat az ajtón és széttapossa a fejemet. A párna alá menekültem, de odáig is elhallatszott a vad rohamozás." Majd a kiigazítás: Mint később kiderült, a testes kocsisok sztrájkoltak Pesten, és a szanatórium körül verték szét őket a lovasrendőrök."

Hasonló egymásbajátszás jellemzi a halálvágy-halálfélelem ellentétpár esetében is a józan én és a bomlott én megfigyeléseit, élményeit. A *Purgatórium* Szindbádja beszámol kábítószeres álmairól, amelyeket a nyugtalan testét lekötöző pokrócok között álmodott. Ezeknek az álmoknak a legszebbike saját halálának álma volt. A halál "úgy jelent meg a pokrócban, mint aki végérvényesen rendet fog teremteni az összes zürzavaros érzések között". A halál tehát egyfelől a legfőbb jónak minősül az elbeszélő kettős tudatában: "Meghalni! Meghalhatni!" - sóhajt vágyakozva. A halálvágy pedig a megélhető érzések legszebbike lesz: "A pokrócban mindig úgynevezett kellemes halálvágyat éreztem, mint aki egy-egy zürzavaros világból, az ördögösök ordításából, a tébolydott pénz- és embervérszomjasok közül: egy égő házból menekednék ki, amikor nem jövök ki többet a pokrócból, hanem szökevény

módjára eltűnök mindenféle üldöztetés elől, azaz meghalok" – olvashatjuk a halálvágy c. fejezetben. Itt is szembeötlő, hogy milyennek látja, érzi a bomlott én világot, az azonban már túlmutat önmagán, tehát nem az épelméjű és a tébolyult én kettős működésének körébe tartozik, hogy a világ egyfelől égő házhoz hasonlatos, ahonnan menekülni kell, ugyanakkor ez a kettős én magából a szanatóriumból szeretne mindenáron menekülni, de nem a halálba, ahnem a "ledér, szent és megunt" életbe. Ezek az egymásnak ellentmondó kívánságok már egyértelműen az élet, a világ egészét minősítik, mely egyidejűleg józan és esztelen, elviselhetetlen és mégis az egyetlen kiút, mert rajta kívül semmi sincs. Ezért van, hogy a halálvágy, de a halálfélelem is egy tőről fakad itt.

A *Purgatórium* Szindbádjának életvágy-halálvágy illetőleg halálvágy-halálfélelem közötti ingadozásában a regénycímre visszautalóan metaforának tekinthetjük az ördögök és az angyalok viaskodását. Amikor a halálvágy kerekedik fölül, az a remény kerül előtérbe, hogy a "jó halál" majd "kijátsza az ördögöknek az angyalokkal való viaskodát". Az életet egyértelműen mindig az ördögök testesítik meg, ezzel hozható összefüggésbe, hogy az elbeszélő kettős énjének bomlott fele mindenkor az élet zürzavarát idézi fel, s így mintegy élményszerűen valószínűsíti az épelméjű én élményeit, tapasztalatait. Ugyanakkor arra is fel kell figyelniünk, hogy az angyalok "másik világa", bármennyire kívánná is szenvedései során Szindbád, sohasem képzelhető el számára máshogy, mint teljes megsemmisülésként, amelyben a megváltás mozzanatát egyedül az élet s a vele elkerülhetetlenül együtt járó testi-lelki szenvedés terhétől való megszabadulás képezi.

A purgatórium szó, mint tudjuk, tisztítóhelyet, tisztítótüzet jelent, ahová a katolikus vallás tanítása szerint a bocsánatos bűnökkel terhelt lelkek jutnak, mielőtt elnyernék az üdvözülést. Szindbádnak, noha tűzben perzselődéshez hasonlíthatók szenvedései, nem jut osztályrészül az üdvözülés; az angyalok helyett az ördög győz a párviadalban. Ha a regénycím szellemében bűnhődésre utaló metaforaként fogjuk fel Szindbád szanatóriumi szenvedéseit, akkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy nem emlékszik bűneire, noha heves büntudat gyöttri. Szindbád súlyos betegségből gyógyul fel, a megváltást, a vallás felfogásával ellentétben itt a gyógyulásnak kellene meghoznia, az egész regény azonban az élettől való eliszonyodás érzéseiről ad számot, ennek értelmében viszont egyedül a halál adhatna üdvözítő feloldozást. A purgatórium fogalma azonban e regényben átértelmeződik: a végső tisztánlátás elnyerésének tisztítóhelyévé lesz, olyan közties állomássá tehát, ahonnan sehová sem vezet út.

A regény zárórészében így töpreng a lábadózó Szindbád: "Dehát akkor kihez hasonlítok, ha valaki erre megy, megnéz, és fogalmat akar alkotni a látványról, melyet nyújtottam?

Kihez? – szólalt meg bennem egy ábrándtalan hang – megmondom mindjárt, hogy kihez. Egy leleplezett svindlerhez, egy tettenért hamiskártyához, egy vén, talajvesztett szélhámoshoz, aki a betegségével, de a halállal is huncutkodni akart, de az orvosok és a papok, a valódi szélhámosok (a la

Lakics) okosabbak nála, és nem engedték, leleplezték, visszakergették a mindennapi életbe, miután nem érdemes vele foglalkozni se mint beteggel, se mint haldoklóval."

Ezt a "svindlerséget" a minden illúzióval, szecessziós játékossággal és excentrizmussal leszámolt Krúdy életszemléletének és világlátásának tekintetjük, immár leplezetlen nihilizmusa szinonímájának tehát, a regény egészét pedig, az életmű végső akkordjaként a se megváltható életben, se megváltó halálban lényegében soha nem hívó író végső számadásának. Ennek az életérzésnek és világlátásnak minden önámításától megtisztított művészi dokumentuma a Purgatórium.

